

آثار و دستاوردهای تعالی فرهنگ در پرتو نماز
مطالعه موردی «مقابله با عملیات روانی و جنگ نرم دشمنان»

دکتر علی صادقی^۱
بهمن بابایی^۲

چکیده

«فرهنگ» مجموعه ای از ویژگی های رفتاری و عقیدتی اکتسابی اعضای یک جامعه است که نمود آن را می توان در شیوه زندگی افراد آن جامعه مشاهده کرد. دقت در ویژگی های رفتاری و عقیدتی (شیوه زندگی) نشان می دهد که رفتارهای انسان از یک جهت به استدلال های فکری و اندیشه هایی مستند است که بر اساس نوع گزاره های برخاسته از وضعیت و تجربیات او شکل می گیرد و از سوی دیگر به ارزش ها و باورها متکی است که از نوع نگاه فرد به هستی برمی خیزد. یکی از عناصر بسیار مهم و اثرگذار در فرهنگ انسانی، نگرش او به خالق هستی و سپاس از آفریننده می خود و جهان است که به آن «عبادت» گفته می شود. عنصر کلیدی عبادت و ستون آن، در تمام کشورهای اسلامی و با تاسی از مبانی و اصول اساسی اسلام، «نماز» است. نماز نشانه ایمان و پیشانی فرهنگی جامعه اسلامی است که راه فرهنگ سازی را تسهیل می کند و موجبات پیشرفت مادی و معنوی را فراهم می آورد. امروزه که به برکت انقلاب اسلامی و بیداری اسلامی، ایران و جوامع اسلامی در راه پیشرفت و سعادت گام نهاده اند؛ جوامع غربی که به دلایل مختلف از برخورد مستقیم و سخت (جنگ) عاجز مانده اند؛ مصمم هستند به هر طریق ممکن از جمله عملیات روانی و جنگ نرم، ضمن تضعیف فرهنگ ایرانی- اسلامی، زمینه نفوذ افکار لائیک و ضد اسلامی را در این جوامع به وجود آوردند. پژوهش حاضر با روش توصیفی- تحلیلی و با استفاده از منابع مختلف کتابخانه ای نشان می دهد، «نماز» عامل مهمی در شکل گیری و گسترش فرهنگ ایرانی- اسلامی و مانع اساسی در جلوگیری از قصد و نیت دشمنان محسوب می شود. اگر شاخصه های اساسی فرهنگ اسلامی را وحدت، برابری، صلح عادلانه، حفظ کرامت انسانی، مبارزه با ظلم و ظالم و دفاع از مظلوم بدانیم؛ «نماز» با مفاهیم عمیق خود و با کارکرد فرهنگ سازی و امتیت فرهنگی، نوید دهنده فرهنگ متعالی در اسلام است.

واژگان کلیدی: نماز، فرهنگ، عملیات روانی، جنگ نرم، ج.ا.ایران علوم انسانی

۱. مقدمه

انسان موجودی است که بخش عمده ای از رفتارش از نوع اختیاری و اکتسابی است و با همین ویژگی از موجودات دیگر تفاوت جدی یافته است. موجودات دیگر به همان هویت و مرتبه وجودی که خلق شده اند، زندگی می کنند و می میرند و در طول حیات دنیوی هیچ تغییری در نموده ها و ظرفیت های آنها ایجاد نمی شود؛ ولی انسان تنها موجودی است که قانون خلقت، قلم ترسیم چهره اش را به دست خودش داده است که هرطور می خواهد ترسیم کند، یعنی بر اندام های جسمانی اش، اندام های روانی که از آنها به خصلت ها و ملکات اخلاقی تعبیر می شود؛ ایجاد نماید (بابایی، ۱۳۸۸ : ۱۱).

۱- استادیار گروه علوم انسانی، دانشگاه فرهنگیان، تهران

۲- دانشجوی دبیری مطالعات اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید مفتاح

انسان یگانه موجودی است که خودش باید خویشتن را انتخاب کند که چه باشد (مطهری، ۱۳۵۹: ۲۶۸). این استعداد و ویژگی انسان باعث شده است که از دیرباز برای چگونه زیستن او بیاندیشند و او را به تفکر و چگونه بودن و زندگی کردن دعوت کنند. اولین موجودی که او را به چگونه زیستن دعوت نمود و از او خواست در آن تأمل کند. خالق انسان، خداوند متعال است: «إِنَّا هَدَيْنَا السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَ إِمَّا كَفُورًا» (سوره انسان، آیه ۳) و به دنبال آن پیام آوران الهی و انبیاء (ع) بودند.

امروزه از چگونه زیستن انسان به فرهنگ تعبیر می کنند که عناصر و شاخص های بسیاری در آن اثرگذار است. یکی از عناصر بسیار مهم و اثرگذار در فرهنگ انسانی، نگرش او به خالق هستی و شکر و سپاس از آفریننده ی خود و جهان است که به آن «عبادت» گفته می شود.

«عبادت» رمز کمال آدمی است و خالق، شایسته عبادت است. در عبادت، انسان با خشوع خود که نوعی خوف در برابر قدرت خداوند است به فقر و ضعف خود در برابر توانای بی همتا اقرار کرده و با زبان، کوچکی خود و عظمت خداوند رحمان را یادآور می شود. بدون شک برترین وسیله عبادت و نیل به کمال آدمی، «نماز» و گفت و گو با خالق یکتاست. نماز هدیه ای آسمانی از صاحب خانه هستی به انسان غم زده از هجران است، هدیه ای است که بندگان را توانایی می دهد تا هر زمان و هر جا که خواستند بی پرده و بی واسطه با پروردگارشان سخن بگویند.

انسان بریده از نماز و نیایش و پرستش، ذره ای پرتاب شده در جهان بی انتهاست که خود را در اقیانوس بی کران آشفته گی ها در محاصره موج های بنیان کن اندوه، اضطراب و نومیدی می یابد و سرانجام به دوزخ می شتابد (رحمانیان، ۱۳۹۲: ۱۴). «بی تردید آنان که از عبادت من سر باز می زنند، به زودی با ذلت به جهنم می روند» (سوره مبارکه غافر، آیه ۶۰).

با توجه به مطالب فوق و شکل گیری جوامع مدرن با مجموعه ای از پیچیدگی و تعاملات و تقابلات فرهنگی (جنگ نرم)، درباره چگونه زیستن و چگونگی برخورد با پدیده های اجتماعی و فرهنگی، این سؤال مطرح می شود: در کشور ما که به برکت انقلاب اسلامی پرچمدار حکومت اسلامی و نگرش الهی به زیستن انسان ها و سعادت بشر می باشد، نماز به عنوان کارآمدترین ابزار تعالی انسان و فرهنگ انسانی از چه جایگاهی برخوردار است؟ نقش نماز در مقابل جنگ نرم جوامع غربی و استکباری و نیز اندیشه ها و باورهای مذهبی که تفسیرهای (موازی و) نادرستی از دین اسلام دارند چیست؟ در این پژوهش سعی شده است با تکیه بر مبانی نظری اسلامی این مهم را مورد بررسی و تحلیل قرار دهیم.

۲. مبانی نظری تحقیق

۱.۲. فرهنگ

فرهنگ را می توان «مجموعه ویژگی های رفتاری و عقیدتی اکتسابی اعضای یک جامعه خاص» تعریف کرد. واژه تعیین کننده در این تعریف همان واژه ی اکتسابی است که فرهنگ را از رفتاری که نتیجه و برداشت زیست شناختی است، متمایز می سازد. دقت علمی در ویژگی های رفتاری و عقیدتی (شیوه زندگی انسان ها) نشان می دهد که رفتارهای انسان از یک جهت به ارزش ها و باورها متکی است که از نوع نگاه به هستی برمی خیزد و از سوی دیگر به استدلال های فکری و اندیشه هایی مستند است که بر اساس نوع گزاره های برخاسته از وضعیت و تجربیات او شکل می گیرد.

۱.۱.۲. لایه های فرهنگ

فرهنگ را به لایه های مختلف تقسیم می کنند به گونه ای که بعضی آن را دو لایه، تعدادی در سه لایه و بعضی در چهار لایه و بیشتر تقسیم می کنند. در این مقاله به تقسیم «ادگار شاین» اشاره می شود که با هدف مقاله تناسب دارد. به باور وی فرهنگ به سه لایه تقسیم می شود:

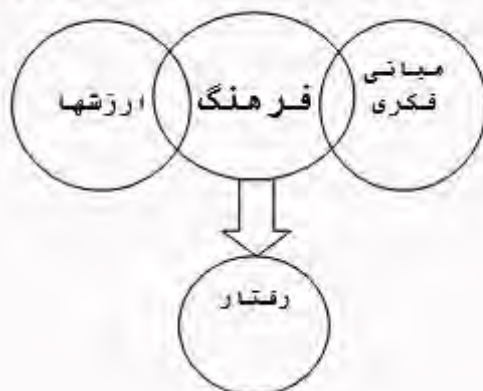
۱- لایه ی زیرین: این لایه مفروضات اساسی را تشکیل می دهد و شامل ادراکات، اعتقادات و جهان بینی می شود.

۲- لایه ی میانی: الگوها و ارزش های حاکم بر انسان را می سازد و نمادها و نقش ها از آن هویت می گیرد.

۳- لایه ی بیرونی: این لایه در برگیرنده ی آداب و رسوم فردی و اجتماعی و رفتارها و کنش ها و تمام مصنوعات است که از لایه-ی دوم جهت و هویت می گیرد (بابایی، ۱۳۸۸: ۱۲).

ارتباط منطقی این لایه ها را می توان اینگونه بیان کرد: بر اساس نوع جهان بینی و شناختی که انسان نسبت به محیط، خود، اطراف و دیگران پیدا می کند ارزش هایی بر او حاکم می شود و الگوی رفتاری او را در ذهن شکل می دهد. با شکل گیری این الگو، آداب، رسوم و رفتار جهت می گیرد و هویت می یابد. بر این اساس برای تغییر رفتارها باید به لایه ی زیرین پرداخت و آن را تغییر هویت داد. با تغییر این لایه، الگوها و رفتارها هم تغییر می یابد چرا که بر اساس علوم رفتاری، رفتار انسان بر اساس تعریف فرهنگ و عناصر اثرگذار آن دارای دو پایه ی اساسی است:

- ۱- پایه ی فکری
- ۲- پایه ی ارزشی

فرهنگ که شامل هنجارها، نمادها، تکنولوژی، بینش ها، ارزش ها، نهادهای مذهبی و ... می شود؛ از طریق نهادهای رسمی (مانند آموزش و پرورش) و هم به وسیله ی نهادهای غیر رسمی (مانند گروه های همسالان یا خانواده) انتقال می یابد.

۲.۲. نماز و جایگاه آن در فرهنگ

«اقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي» «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»

نماز از لفظ پهلوی «نماک» گرفته شده است که آن هم از ریشه ی باستانی «نم» به معنی تعظیم کردن و خم شدن است. این واژه به تدریج به معنی «صلوات» و عبادت خاص مسلمانان اطلاق گردیده است. «نماز» در قرآن با نام های «صلاه» (سوره انفال، آیه ۳ و ۴)، «ایمان» (سوره بقره، آیه ۱۴۳)، «تسبیح» (سوره روم، آیه ۳ و ۱۸)، «قرآن» (سوره بنی اسرائیل، آیه ۷۹) و «رکوع» (سوره بقره، آیه ۴۳) آمده است (اخوان ارمکی، ۱۳۹۳: ۳۴۱).

نماز عبادتی مهم و اساسی است و هیچ وسیله ای مستحکم تر و دائمی تر از آن برای ارتباط با خدا وجود ندارد. نماز توأم با خلوص، نگرش انسان به جهان هستی را فصحیح می کند و ارزش ها و اهداف او را در ذهن اصلاح و جا به جا می کند. دلهای انسان با یاد خدای متعال از اطمینان و آرامش برخوردار است، خدا را در تمام لحظات خود ناظر و حاضر می بیند و هیچکدام از پیشامدهای زندگی خود را دور از نظر خداوند نمی بیند و ایمان دارد که حکمتی در آن نهفته است، به احساس امنیت خاطر می رسد و بهتر با فشارهای محیطی مقابله می کند (رحمانیان، ۱۳۹۲: ۶). اگر به سه لایه فرهنگ توجه کنیم، نماز در لایه ی زیرین یعنی ادراکات، اعتقادات و جهان بینی انسان اثرگذار است و ضمن آن که الگوها و ارزش های حاکم بر انسان را می سازد (لایه ی میانی)، جهت دهی به آداب و رسوم فردی و اجتماعی و رفتارها و کنش های انسانی را بر عهده دارد. به عبارت دیگر، «نماز» با اثر بر مبانی فکری و ارزشی، شکل گیری رفتار انسان ها را باعث می شود.

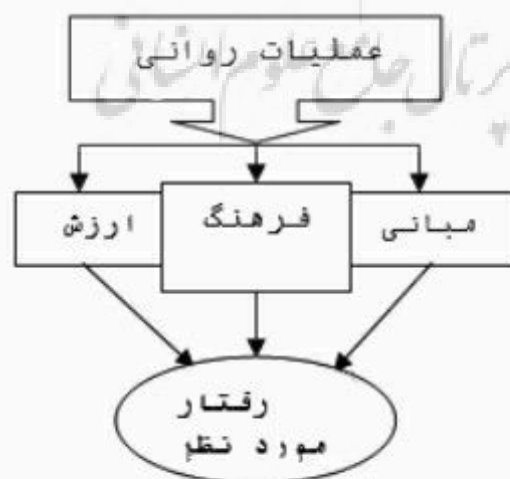
۳. یافته های تحقیق

۱.۳. جنگ نرم و عملیات روانی

در جنگ ها، تأثیرگذاری بر اذهان نیروها و مردم کشور هدف یکی از مهمترین عناصر پیروزی است؛ موضوعی که با طراحی عملیات روانی مناسب، استفاده از تبلیغات و وسایل ارتباطی - اطلاعاتی تحقق می پذیرد (ضیایی پرور، ۱۳۸۷: ۴۷). جنگ نرم^۱ بدنبال از پای درآوردن اندیشه و تفکر جامعه هدف است تا حلقه های فکری و فرهنگی آن را سست کند و با بمباران خبری و تبلیغاتی در نظام سیاسی - اجتماعی حاکم تزلزل و بی ثباتی بوجود آورد. جنگ نرم نوعی جنگ روانی است که برای اثرگذاری و تغییر عقاید و رفتار شهروندان و دولتمردان، در جهت منافع گروه مهاجم بوده و می تواند دارای ماهیت نظامی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی باشد؛ اما با ابزارهایی غیر از ابزارهای نظامی صورت می گیرد. مهمترین اهداف جنگ نرم را می توان: از بین بردن امید در گروه مقابل، ایجاد بی اعتمادی در شهروندان نسبت به دولتمردان و نیز شکاف و تفرقه در گروه مخاطب دانست.

جنگ نرم با تهدید نرم^۲ به لحاظ مفهومی ارتباط تنگاتنگ دارد. تهدید نرم، تهدیدی است نامحسوس، بدون منازعه مستقیم و استفاده از ابزار فیزیکی که به دنبال تغییر باورها، افکار و رفتارها می باشد. دشمن تلاش می کند با اقدامات نرم افزاری و روانی، حوزه افکار و باورهای جامعه را به منظور تحقق اهداف خود اشغال کند. (<http://www.jangnarm.com/index>)

یکی از ویژگی های مهم جنگ نرم، آسیب محور بودن آن است. آسیب های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، میدان مانور جنگ نرم است. دشمنان در جنگ نرم با شناسایی نقاط آسیب جامعه هدف در حوزه های ذکر شده، فعالیت های خود را سامان داده و با خلق آسیب های جدید، بر دامنه تحرکات خود می افزایند. اغراق نیست که ترویج مدل های جدید لباس و موی سر پسران، تأکید روی عشق (ویرانگر) و شکست های عشقی، گسترش اعتیاد به مواد مخدر، انتشار تصاویر و فیلم های مبتذل، تضعیف بنیان خانواده، افزایش طلاق، کمک به ترویج پرخاشگری در عرصه اجتماعی، رواج مصرف گرایي و معرفی نمودن آن به عنوان ارزش، تضعیف جایگاه میراث فرهنگی - دینی، حمله به معنویات و اخلاق و هزاران مورد دیگر را از موضوعات مورد علاقه دشمنان برای جنگ نرم، بنامیم. همچنین اشاره به گفته میشل هولباک، اسلام ستیز فرانسوی، نشان از توجه دشمنان به آسیب های اجتماعی و موارد به ظاهر جزئی برای پیروزی خود دارند: «برای غلبه بر مسلمانان باید آنها را به فساد کشید، از راه زور نمی توانیم دین را متوقف کنیم. جنگ بر ضد مسلمانان و کشتن آنها فایده ای ندارد باید به جای بمب، دامن های کوتاه بر سر آنان فرو بریزیم! (اعتقادات آنها را نشانه رویم)» (<http://www.jangnarm.com/index>).

مدل: اثرات عملیات روانی و جنگ نرم در جهت تغییر رفتار مخاطب

۲.۳. نقش فرهنگ در جامعه

فرهنگ را می توان شیوه زندگی در یک جامعه دانست و الگوهای آشکار و پنهان رفتاری که افراد یک جامعه انجامش می دهند. همه گروه های انسانی به هر زبان و نژاد دارای فرهنگ مختص به خود هستند و هیچ انسان بی فرهنگی وجود ندارد و هر کس به نوعی رفتار می کند، به نوعی می اندیشد و فرهنگی دارد.

این موضوع کاملاً مشخصی است که فرهنگ و جامعه قابل تفکیک از هم نیستند افراد جامعه زندگی می کنند و شیوه ای برای زیستن دارند و رفتاری خاص؛ پس فرهنگ معظم جامعه است، باید جامعه ای هم باشد تا فرهنگی دیده شود. فرهنگ یک شخص تقریباً در همه ابعاد زندگی او نمایان می شود، پس نقش فرهنگ در جامعه و جریانات آن بسیار جدی و تأثیر گذاری آن غیر قابل انکار است.

در شیوه ی استعماری فرانو، هم برای ضربه زدن به نظام مقابل از ابزارهای فرهنگی استفاده میکنند، چون می دانند اگر به فرهنگ و شیوه فکری، رفتاری و ایدئولوژیکی یک جامعه لطمه وارد شود و یا عوض شود، بسیار دشوار می توان آن را ترمیم یا درست کرد.

۳.۳. نقش نماز در اعتلای فرهنگی

ادیان و مذاهب با عناصر و اجزای تشکیل دهنده خود، نقش مهمی در شکل گیری جامعه و فرهنگ حاکم بر آن دارند. از این رو، ابتدا نقش نماز در زندگی فردی و اجتماعی و سپس تأثیر آن را در فرهنگ بررسی می کنیم.

۱.۳.۳. تأثیر نماز بر فرد

۱- **تعادل فکری:** هر دین، یک فرهنگ آرمانی برای خود دارد و هدف والایی که افراد آن دین خواستار رسیدن به آن هستند و روشن است که رسیدن به این اهداف انجام اعمالی و عدم انجام اعمالی دیگر است. شخصی که نماز می خواند؛ اگر شناخت صحیح از معنای نماز و اهداف نماز خواندن داشته باشد و افکار دیگر را با آن مقایسه کند می فهمد که نماز به این دلایل خوب و سازنده است و آرمانی که نماز دارد والاست و به یک آرامش فکری می رسد.

۲- **کنترل رفتاری:** شخصی که در هر کارش هدفی دارد و اگر آن هدفش مقدس باشد حتماً وسیله ی رسیدن به آن هدف هم باید مقدس و موافق نظر آن هدف باشد. شخصی که مذهبی دارد برای رسیدن به اهداف آن مذهب و تقرب و یکی شدن با ویژگی های آن عمل مذهب، خود را از افکار و اعمالی که مخالف آن (دین یا مذهب) باشد بر حذر می دارد.

۳- **اعمال هدفدار:** انسان عاقل هر کنشی که از خود بروز می دهد معنی دار و هدفدار است و از اعمالی که سرانجام مشخصی نداشته باشد و کارهایی که مشخصه موجود بی منطق است دوری می جوید. کسی که نماز می خواند اگر واقعاً بداند نماز چیست و وسیله ی رسیدن به کجاست، برای رسیدن به آنجا (اوج انسانیت یا انسان کامل) چه باید کند، وی سعی می کند جزء به جزء زندگی خود را طوری سامان دهد که هر کنشی، او را قدمی و هر فکری، او را ذره ای به مقصودش نزدیک تر کند.

می دانیم سلامت جامعه در قبال سلامت تک تک افراد آن جامعه است و ما وقتی جامعه و فرهنگی یکپارچه و سالم خواهیم داشت که افراد جامعه ما به فرهنگ مورد نظر صحیح عمل کنند. با توجه به نقشی که نماز در زندگی فرد داشت نماز می تواند به طور غیر مستقیم تأثیر و نقش مهمی در فرهنگ جامعه و پویایی و اعتلای آن داشته باشد.

۱- تعادل فکری ☐ اعتدال جریانات اجتماعی

وقتی افکار افراد جامعه به هم نزدیک تر باشد و تفاهم ایدئولوژیکی داشته باشند، حرکت های جمعی آنها در سطح فرهنگ و جامعه سمت و سوی مشخصی خواهد داشت و شاهد افراط و تفریط کمتری خواهیم بود.

۲- کنترل رفتاری ☐ بهداشت جنایی و سلامت فرهنگی

وقتی فرد رفتار خود را طبق فرهنگ جامعه تطبیق داد و هر کاری را انجام نداد و کارهایی که مشخصه آن فرهنگ یا آن آرمان بود انجام داد، کمتر شاهد کارهای خلاف عقل و شرع مورد نظر خواهیم بود.

۳- اعمال هدفدار ☐ اتحاد فرهنگی و استقلال جامعه

مهمترین کارکردی که همه ی ادیان به گونه ای آشکار آن را دنبال می کنند وحدت بخشی است. ساختار وحدت بخشی دین شامل نظام عقیدتی، باوری است که ایجاد می کند و وقتی مردم یک جامعه دارای فرهنگی مشخص دارای هدف و آرمان و دین مشخص باشند، آن جامعه به استقلال بسیار نزدیک خواهد شد.

همه ی این موفقیت ها در صورتی کسب خواهد شد که فرد و جامعه شناخت صحیحی از اعمال، مذهب، نماز و فرهنگ خود داشته باشند. در «آیه ۱۴ سوره طه» نیز اشاره به فلسفه اساسی نماز شده و خطاب به موسی می گوید: «اقم الصلوة لذكری»، «نماز را بر پا دار تا به یاد من باشی». به هر حال گر چه نماز چیزی نیست که فلسفه اش بر کسی مخفی باشد، ولی دقت در متون آیات و روایات اسلامی ما را به ریزه کاری های بیشتری در این زمینه رهنمون می گردد:

- روح، اساس، هدف، پایه، مقدمه، نتیجه و بالاخره فلسفه نماز همان یاد خدا است؛
- نماز وسیله شستشوی از گناهان و مغفرت و آمرزش الهی است؛
- نماز سدی در برابر گناهان آینده است که با تقویت روح ایمان در انسان، نیرومندترین سد در برابر گناه است؛
- نماز خود بینی و کبر را در هم می شکند، انسان که در هر شبانه روز هفده رکعت و در هر رکعت دو بار پیشانی بر خاک در برابر خدا می گذارد، پرده های غرور را کنار زده، تکبر و برتری جوئی را در هم می کوید؛
- نماز وسیله پرورش، فضائل اخلاق و تکامل معنوی انسان است. تکرار این عمل در شبانه روز آن هم با تکیه روی صفات خدا، رحمانیت و رحیمیت و عظمت او مخصوصا با کمک گرفتن از سوره های مختلف قرآن بعد از حمد که بهترین دعوت کننده به سوی نیکی ها و پاکی ها است اثر قابل ملاحظه ای در پرورش فضائل اخلاقی در وجود انسان دارد.
- نماز به سایر اعمال انسان ارزش و روح می دهد،
- نماز قطع نظر از محتوای خودش با توجه به شرائط صحت دعوت به پاکسازی از تجاوز و ظلم، ربا، غصب، کم فروشی، رشوه خواری و کسب اموال حرام زندگی می کند، بنابراین تکرار نماز در پنج نوبت در شبانه روز خود دعوتی است به رعایت حقوق دیگران.
- نماز علاوه بر شرایط صحت، شرایط قبول، یا شرایط کمال دارد که رعایت آنها نیز یک عامل مؤثر دیگر برای ترک بسیاری از گناهان است.
- نماز روح انضباط را در انسان تقویت می کند، چرا که دقیقا باید در اوقات معینی انجام گیرد که تأخیر و تقدیم آن هر دو موجب بطلان نماز، است (<http://tahoor.com/fa/Article/View>).

۴.۳. نماز و فرهنگ

هر جامعه در مقایسه با تفاوت‌ها و تمایزهایش با دیگر جوامع شناخته می‌شود. این ویژگی، مقطعی نبوده و در گذر تاریخ و بستر جغرافیایی تداوم دارد. باورها و ارزش‌های مشترک، و میراث علمی و ادبی و امثال آنها قادرند انسجام یک ملت را تقویت کرده و استقلال فرهنگی و فرهنگ فرزاندگی آنان را پررنگ‌تر سازند؛ اما این توانایی‌ها باید به وسیله خلاقیت‌ها و تولیدات علمی و فکری نسل‌های هر عصری صیانت، شکوفا و شکوهمند گردد و احیاناً اصلاح، پالایش و پیرایش شود.

پس از ظهور اسلام و گسترش این آیین در ایران، عرفای ایرانی ضمن آن که با نیروی محرکه فرهنگ قرآن، حدیث و سنت پیامبر بنیان‌های فکری و علمی عرفان را به وجود آوردند از مفاهیم معنوی پیش از اسلام که در فرهنگ عمومی مطرح بود نیز بهره‌گرفتند. در این میان یکی از مهمترین عناصر و مفاهیم معنوی که در شکل‌گیری فرهنگ ایرانی-اسلامی اثرگذار بوده و منشأ بسیاری از جنبه‌های فرهنگی قلمداد می‌شود، «نماز» و اثرات آن در جامعه است.

نماز نشانه فرهنگی است؛ پیشانی فرهنگی جامعه اسلامی است؛ با ورود به دروازه تمدن شهر اسلامی و کشور اسلامی آن چه باید بدرخشد مسئله نماز و اقامه نماز است. نماز با کیفیت؛ عامل اساسی توسعه فرهنگی متعالی است، نمازی که انسان را از خبط و خطا دور کند و زنگ خطر لازم را به موقع برای انسان به صدا درآورد و انسان را به سمت تشخیص راه صحیح و عمل به آن رهنمون می‌کند و البته با همگانی کردن این عبادت الهی همه جامعه در این فضا ماندگار می‌شود.

نماز با خود نجات فرهنگی می‌آورد؛ نماز راه فرهنگ‌سازی ایمانی است فرهنگی که جهان بینی الهی را در دنیا ترویج می‌کند و معنویت را هدف قرار می‌دهد؛ فرهنگ‌سازی الهی چه برای دنیای انسان‌ها و چه برای ترویج معنویت بدون نماز امکان‌پذیر نیست؛ چرا که نماز در جای‌جای خود چه قبل از ورود به آن و چه در آن و چه در اذکارش، همه و همه حقوق مادی و نیاز معنوی انسان‌ها را در خود دارد. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» می‌فرماید: «اگر در جامعه‌ی اسلامی نماز در جایگاه شایسته‌ی خود قرار گیرد، همه‌ی تلاش‌های سازنده‌ی مادی و معنوی، راه خود را به سمت و سوی آرمان‌ها می‌گشاید و جامعه را به نقطه‌ی مطلوب آرمانی اسلام می‌رساند و اگر از اهمیت نماز غفلت شود و نماز مورد بی‌اعتنایی قرار گیرد، این مسیر به‌درستی طی نخواهد شد و تلاش‌ها و مجاهدت‌ها تأثیر لازم را در رساندن به قله‌ای که اسلام برای جامعه‌ی بشری ترسیم کرده است، نخواهد داشت (رحمتی، ۱۳۹۲: ۴۸).

۱.۴.۳. نماز و امنیت فرهنگی

همه برنامه‌ریزی‌های فرهنگی به دنبال امنیت و ثبات فرهنگی و اجتماعی است تا فرد و جامعه را ارتقا داده و آنها را از آسیب دور نگاه دارد و با رشد درونی و معنوی افراد، آنها را با حقوق خودشان و حقوق اجتماع و در دین مبین اسلام با حقوق خداوند متعال و حجت‌هایش آشنا کند و سپس فهمی در خرد و عمل حاکم شود تا فرهنگ رعایت حقوق حاکم شود و امنیت فرهنگی فراگیر شود. اینگونه است که رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «اگر نماز خواندیم، از درون انسان، از دل انسان بگیریم تا سطح جامعه و تا سطح حاکمیت بر جامعه هرچه این جامعه بزرگ باشد به برکت نماز امان پیدا می‌کند (رحمتی، ۱۳۹۲: ۵۲).

۴. نماز و اهمیت آن در عملیات روانی و جنگ نرم فرهنگی دشمنان

از امتیازات حکومت اسلامی بر سایر مکاتب، نماز و برنامه‌های عملی آن است. چه همه مکاتب ابتدا دم از خلق می‌زنند و نویدهای بسار به مردم می‌دهند و مردم هم قول پیروی، فداکاری و همبستگی، ولی پس از مدتی ایده‌ها و وعده و قرارها به دست فراموشی سپرده شده و اختناق و استثمار آغاز می‌شود. و این اسلام است که با برنامه‌های عملی و تمرین‌های روزانه و شعارهای سازنده‌ی اذان، نماز و سایر عبادات، ایده‌ها، تعهدات و مسئولیت‌ها را در میان اقشار مردم زنده نگه داشته و باعث می‌شود که دولت و ملت همواره به عهد خود پایدار بمانند. سلطه دیگران را نپذیرند، به داد مظلومان و ستمدیدگان برسند و سعی در حل مشکلات محله و جامعه خود و سایر مظلومان داشته باشند. امری که هیچگاه به مذاق جوامع غربی و استکباری خوش نیامده است.

از این رو جوامع غربی و لائیک که در طی ۳۵ سال تقابل با نظام جمهوری اسلامی و با ترفندهای گوناگون نتوانسته اند کوچکترین خللی در آن به وجود آورند، حالا سعی دارند با عملیات روانی و جنگ نرم و از طریق اعتقادات و ارزش های اسلامی به نتایج دلخواه خود همان سلطه بر ایران، منابع آن و جوامع اسلامی است دست یابند. فرهنگ متعالی اسلامی موجود در ایران که به برکت نماز و سایر مؤلفه های اسلامی همچون فرهنگ عاشورایی شکل گرفته است؛ مهمترین مانع در راه این اندیشه ناپاک غرب محسوب می شود. از همین رو جوامع غربی به سراغ ارزش های اسلامی، فرهنگ و عناصر آن از جمله «نماز» رفته اند تا به زعم خود، با تهی کردن جامعه از این فرهنگ اصیل به اهداف خود دست پیدا کنند.

حال اگر فرهنگ را مجموعه ویژگی های رفتاری و عقیدتی اکتسابی افراد یک جامعه بدانیم، بدون شک نماز با ویژگی های جامعه و بسیار اثرگذار خود نقش بسیار مهمی در شکل گیری فرهنگ و عناصر فرهنگی یک جامعه و مقابله با عملیات روانی و جنگ نرم دشمنان دارد. جدول زیر مهمترین عناصر فرهنگی که از نماز و فرهنگ نمازخوانی در یک جامعه شکل می گیرد، فهرست شده است:

جدول ویژگی‌ها و عناصر فرهنگی جامعه، منبعت از «نماز» (رحمتی شهرضا، 1392: 41-60)

ویژگی های نماز			فرهنگ
قبول رهبری	پذیرش نظارت همیشگی	تعهد	مجموعه ویژگی‌های رفتاری و عقیدتی یک جامعه
اطلاع رسانی	عدالت	تسبیح و توکل	
محور برنامه ریزی	نیاز و عشق	شناختی طبیعت	
جرات و جسارت	همراهی با سایرین (اخوت)	وقت شناسی و نظم	
اقتصاد سالم	نظافت	محبت	
عدم سلطه پذیری	جهاد	عدم فساد و گناه	

عناصر مندرج در جدول بیانگر مهمترین عناصری است که در فرهنگ یک جامعه وجود و داشته و معرف آن جامعه است. به دقت در این جدول در می یابیم که نماز یا دارا بودن این عناصر، نقش انکارناپذیری در فرهنگ جامعه دارد. در نهایت، چنانچه نماز به نحو شایسته از دوران کودکی به افراد معرفی شود و فلسفه، ارکان، فواید و اثرات آن به خوبی برای مردم تبیین گردد، بدون شک فرهنگی متعالی در جامعه شکل خواهد گرفت که ضمن شکوفایی جامعه اسلامی، مانع از استعمار و استثمار این جوامع توسط دشمنان خواهد گردید.

۵. خلاصه بحث و نتیجه گیری

تردیدی نیست که فرهنگ کشورهای مسلمان به خصوص ایران با ارزش های مذهبی (از جمله نماز) گره خورده است به گونه ای که جزو جدایی ناپذیر هویت ملت های مسلمان است. دشمنان اسلام، برای دستیابی به اهداف خود، عملیات روانی گسترده ای را علیه فرهنگ و مذهب ملت ها و جوامع مسلمان (از جمله ایران) از طرق مختلف به ویژه شبکه های ماهواره ای، ایجاد اختلاف بین مذاهب و فرق اسلامی و حمایت از عرفان های کاذب در جهان اسلام پشتیبانی می کنند. دشمن با این شیوه می کوشد ضمن به چالش کشاندن فرهنگ غنی اسلامی، فرهنگ ضد ارزشی غرب را در میان جوامع مسلمان گسترش داده و آنها را نسبت به مفاهیم و احکام دیدنی سست عقیده نماید.

بنابراین دنیای امروز، دنیای تبلیغات و هجوم نرم علیه اعتقادات و باورهای دینی مسلمانان است. عملیات روانی در حوزه فرهنگ ملی می‌تواند بر باورها، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری مردم تأثیر گذارد و موجبات گسیختگی اجتماعی و فروپاشی روانی را فراهم کند.

غرب به خوبی دریافته است که پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و شکست استراتژی برخورد مستقیم و قهرآمیز با نظام جمهوری اسلامی و دشمنی علنی با آن، می‌بایست نیروهای خود را به داخل کشور و به درون حاکمیت نفوذ داده و با در اختیار گرفتن ابزار و رسانه‌های فرهنگی به اتکای ضعف‌ها و نارسایی‌های موجود در کشور به تدریج و با حوصله، اعتقادات دینی و گرایش‌های انقلاب مردم را تضعیف کنند، بین مردم و حکومت فاصله ایجاد کنند و مردم را نسبت به کارآمدی رهبری و نظام دینی دچار تردید کنند و در طی زمان با استفاده از افکار عمومی و به کمک عوامل خود در درون نظام، حکومت دینی را تغییر داده و به خیال خود یک حکومت لائیک طرفدار غرب در ایران به وجود آورند! خود آنها به این حرکت نام "استراتژی بزرگ" (عملیات روانی و تهدید نرم) اطلاق کردند.

حضرت امام خمینی (ره) مهمترین هدف دشمن در عملیات روانی را، هجوم به اسلام عزیز و قرآن کریم می‌دانند. نکته جالب اینکه حضرت امام (ره) سلاح دشمن در تهدید اسلام ناب و قرآن را، استفاده از منحرفین و تمسک به ظاهر قرآن می‌داند، تعبیر ایشان این است که دشمن از قرآن بر علیه قرآن استفاده می‌نماید (صحیفه نور، ۱۳۷۸، جلد ۴: ۳۶).

رهبر معظم انقلاب اسلامی در این باره می‌فرماید:

«امروز توطئه دشمن، توطئه‌ی پیچیده‌ای است. ما باید جوانب این توطئه را به روشنی بشناسیم و بشناسانیم؛ وظیفه ما این است. امروز جنگ نظامی با ما خیلی محتمل نیست، نمی‌گوئیم بکلی منتفی است، اما خیلی محتمل نیست، لکن جنگی که وجود دارد، از جنگ نظامی اگر خطرش بیشتر نباشد، کمتر نیست؛ اگر احتیاط بیشتری نخواهد، کمتر نمی‌خواهد. در جنگ نظامی دشمن به سراغ سنگرهای مرزی ما می‌آید، مراکز مرزی ما را سعی می‌کند منهدم کند تا بتواند در مرز نفوذ کند؛ در جنگ روانی و آنچه که امروز به او جنگ نرم گفته می‌شود در دنیا، دشمن به سراغ سنگرهای معنوی می‌آید که آنها را منهدم کند؛ به سراغ ایمان، معرفت، عزم، پایه‌ها و ارکان اساسی یک نظام و یک کشور؛ دشمن به سراغ اینها می‌آید که اینها را منهدم کند و نقاط قوت را در تبلیغات خود به نقاط ضعف تبدیل کند؛ فرصتهای یک نظام را به تهدید تبدیل کند. این کارهایی است که دارند می‌کنند؛ در این کار تجربه هم دارند، تلاش هم زیاد دارند می‌کنند، ابزار فراوانی هم در اختیارشان هست» (فتحی، ۱۳۹۳: ۴۲ به نقل از راهبردهای ولایت، ۱۳۸۹: ۴۵).

نماز آگاهانه و با شرایط، که برنامه نظام تربیتی اسلام برای مسلمانان است در صورت انجام صحیح و روش مند معجزه و اکسیری است برای اصلاح فردی و اجتماعی و دین اسلام این را از تک تک افراد مسلمان می‌خواهد که با انجام صحیح و روش مند نماز و درگیر کردن فکر و حرف و عمل خود در طور روز و در زندگی اجتماعی هر لحظه بدانند که ساعتی دیگر در محضر خداوند متعال باید حاضر شوند و پاسخگوی افکار و حرف‌ها و اعمال خود باشند.

۶. منابع

- قرآن کریم
- امام خمینی (۱۳۷۸)؛ صحیفه نور، مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، تهران
- اخوان ارمنکی، مجتبی و معصومه نعلچی (۱۳۹۳)؛ نقش نماز جماعت و مساجد در ارتقای فرهنگ جامعه. سومین همایش ملی نماز، یاسوج
- بابایی، محمدباقر (۱۳۸۸)؛ مقاله نسبت فرهنگ و هنر با عملیات روانی. مجموعه مقالات گونه شناسی در عملیات روانی، معاونت فرهنگی و دفاعی ستاد کل نیروهای مسلح.

- بی آزار شیرازی، عبدالکریم (۱۳۶۰): عبادت و خودسازی، چاپ سپهر
- رحمتی شهرضا، محمد (۱۳۹۲): چرا و چگونه نماز بخوانیم؟ قم، انتشارات جوانان موفق
- ضیایی پرور، حمید (۱۳۸۷). جنگ نرم ویژه جنگ رسانه ای. موسسه فرهنگی و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران. چاپ سوم. خردادماه
- فتحی، ابراهیم (۱۳۹۳): عملیات روانی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه فارابی دانشکده دافوس
- کی منش، خسرو (۱۳۸۶): در ساحل نماز، انتشارات مهربرنا
- مطهری، مرتضی (۱۳۵۹): جهان بینی اسلامی، قم انتشارات صدرا
- مطهری، مرتضی (بی تا): جهان بینی توحیدی، قم انتشارات صدرا
- <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4490>
- <http://www.leader.ir/langs/fa/?p=contentShow&id=2468>
- <http://banoblog.parsiblog.com/Posts>
- <http://www.jangnarm.com/index>
- <http://tahoor.com/fa/Article/View/27391>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی